

Marija Makarovič

MEDSEBOJNI VPLIVI MESTA IN VASI PRI OBLIKOVANJU OBLAČENJA V SLOVENIJI

Z referatom Medsebojni vplivi mesta in vasi pri oblikovanju oblačenja v Sloveniji želim opozoriti na poglobitve o-koliščine, ki so

1. - v zadnjem poldrugem stoletju izzvale intenzivnejše in konstantnejše približevanje kmečke noše mestni noši, in
2. - na pomen, ki ga ima - približno v zadnjem stoletju - kmečka noša tudi v noši meščanov.

I

Tudi v noši slovenskega kmeta - predvsem velja to za praznjo nošo premožnejših in mestom bližnjih kmetov - se kaže že v sredini, še bolj pa proti koncu 19. stoletja, vidnejše spremembe tako na zunanji v krojih, barvah in oblačilnih materialih kot tudi v kmetovem odnosu do oblačenja. Tako se prvič v zgodovini oblačenja slovenskega kmeta pokaže vidnejše in intenzivnejše posnemanje modnega, sodobnega oblačenja nekmečkih in v oblačenju vodilnih slojev, ki živijo po mestih in trgih.

Tudi noša slovenskega kmeta je bila v prejšnjih stoletjih, tako kot noša drugih slojev, podvržena najrazličnejšim vplivom, ki so oblikovali noše značilne za posamezna obdobja. Prav tako je očitno za kmečko nošo starejših obdobj, da se je pretežno razvijala le v okviru stanovskih razločkov, ki so jih družbeni redi predpisovali tudi za nošo z namenom, da bi se različni sloji razločevali še na zunanji po obleki glede na družbeni položaj. Vrsta predpisov, takim imenovanih policijskih rečev, ki so določevali oblačenje višjih in nižjih slojev, je še zelo pogostna v 16. stoletju.

Številni viri, predvsem pa bogato arhivsko gradivo o noši na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja, so si za nošo večine slovenskih pokrajin edini v tem, da se kmečka noša približuje meščanski.

Zakaj že v 18. še v večji meri pa v 19. stoletju, ko so se spremenile tedanje družbene razmere in z njimi povezano vrednotenje ljudi, opažamo, da se pokažejo vidnejše spremembe tudi v noši, da postajajo vplivi mestne noše na kmečko nošo vedno bolj očitni. Saj se je v navedenem obdobju tudi slovenski kmet sploh lahko začel oblačiti tako, kot so se nosili drugi, nekmečki sloji, ker njegovega oblačenja niso več uravnavale in ovirale razne odredbe.

Kmetovo osvobajanje izpod družbene in gospodarske podrejenosti se tako kaže v celotnem načinu življenja, torej tudi v noši. Reforme Marije Terezije in Jožefa II. so postopoma urejale kmetov položaj in dvigale njegovo družbeno zavest. Revolucionarni duh v avstrijski monarhiji zblížuje zavolje skupnih interesov kmeta, delavca in meščana, manjšajo se družbe-

ni razločki v vrednotenju omenjenih stanov, istočasno pa se manjšajo tudi razlike v oblačenju. S tem v zvezi navajamo kot zgovorno ilustracijo, da so že v času francoske revolucije prav s spremenjeno nošo revolucionarni Parižani hoteli že na zunanji poučariti, da se pretrgali s tradicijo.

Nadaljnji vplivi mestne noše na kmečko nošo so bili sredi 19. stoletja še očitnejši in jih nešteto krat omenjajo tudi sodobni člankarji. Med njimi je vrsta nostalgicnih ugotovitev prav v zvezi s posnemanjem meščanske noše, kar je najzgovorneje v naslednjem odlomku Poženčanove pesmi iz leta 1843:

" Kmečko dekcle, kmečki fant, nos'ta zdaj gosposki gvant
Kakor nosi se gospod tuđ gre hlapec na svoj pot"

Nedvomno so navedene in podobne tožbe sodobnih piscev izraz njihovega neosveščenege, v tradiciji zasidranega gledanja na slovenskega kmeta, ki naj bi se še vedno oblačil tako kot v preteklosti, v nošo domačega materiala in starinskega kroja.

Po drugi strani pa se je slovenska kmečka noša v drugi polovici 19. stoletja lahko v večji meri približevala mestni noši pod vplivom važnih sprememb v proizvodnji oblačilnih materialov. Mimo domače tekstilne industrije, ki izdeluje kmečkemu okusu primerno in razmeroma poceni tekstilno blago, zalagajo naše podeželje tudi tuji trgovci z različnimi industrijskimi tkaninami. Ob koncu preteklega stoletja prihajajo nadalje tudi na podeželje, če že ne prvi, vsaj številnejši modni časopisi. Posamezne premožnejše kmetice nosijo šivat praznje obleke tudi k mestnim šiviljam, enako velja za premožnejše neveste.

V 60-ih, 70-ih in 80-ih letih 19. stoletja se je kmečka noša na slovenskem ozemlju spremenila v tolikšni meri, da skoraj ne moremo več govoriti o posameznih pokrajinskih oblačilnih tipih, temveč le še o bolj ali manj - pod vplivom mestne noše, poenotenem načinu oblačenja. Predvsem v praznjo nošo neprestano zahajajo v tem času značilne krojne poteze meščanske noše, čeprav z večjo ali manjšo zamudo, ki je na deželi še dandanes značilna za posvajanje novih modnih smeri.

Nenehno prevzemanje sodobnejših oblačilnih potez, kmetovo soustvarjanje ter oblikovanje kmečke noše v zadnjem poldrugem stoletju ni potekalo povsem enakomerno. Odvisno je od nekaterih specifičnih okoliščin, ki imajo pri posvajanju novih načinov oblačenja obenem s kmetovim odnosom do oblačenja in soustvarjanja ter oblikovanja njegove noše velik pomen. Družbeno - gospodarski položaj nosilcev obleke, njihova starost in spol ter funkcija noše obenem z večjo ali manjšo trpežnostjo oblačilnih materialov zdaj v večji zdaj v manjši meri uravnavajo oblačenje slovenskega kmeta sodelujejo pri njegovem soustvarjanju in oblikovanju noše po sodobnejših merah. Bogato ustno izročilo o noši proti koncu 19. stoletja in pred prvo vojno je edino v tem, da ne samo premožnejši kmetje, tudi tisti, ki so sezonsko ali stalno zaposleni, s prisluženim denarjem kupujejo obleko krojeno, po sodobnejšem, mestnem vzoru, in se kar najvidneje zgledujejo po noši nekmečkih slojev v domači ali bližnjih vaseh, trgih in mestih. "Po gosposko ali civilno" kot poimenujejo takšen način ob-

lačenja, se po naših vaseh v prvi vrsti oblačijo mimo kmečkih hčer, še hčere vaških polkmetov, tj. trgovcev in gostilničarjev.

Stalno ali pa sezonsko zaposlovanje v Ameriki ima prav tako kot zdomarstvo po drugi vojni večji delež - tudi v kmečki noši. Medtem ko so se leta po prvi svetovni vojni zahajale na naše podeželje, največkrat iz Amerike le poročne obleke, pošiljale ali prinašajo v zadnjih letih domov zdomarji najrazličnejše praznje in delovne obleke ter perilo in nakit.

Po drugi strani pa se je v zadnjih letih, ko se je ob enem s povečano življenjsko ravnijsko dvignila tudi socialna zavest in osveščenost slovenskega kmeta, predrugačil tudi odnos starejših vaščanov do oblačenja, do uvajanja sodobnejših oblačilnih potez. Medtem ko so v preteklosti in tudi še pred desetletjem, starši in starejši vaščani z negotovanjem sprejemali ali celo prepovedovali otrokom posvajanje sodobnejših oblačilnih potez, dandanes tolerantno sprejemajo naj sodobnejše oblike oblačenja (mini krila, priležno krojena oblačila, hlače itn.) in istočasno opravičujejo svoj spremenjeni odnos do oblačenja z podobnimi ugotovitvami: "Svet mora iti naprej, je pač takšna moda in takšen čas, od mladih je svet."

Nedvomno pa način kmečkega življenja tudi dandanes, tako kot v preteklosti, narekuje določene razlike in značilnosti v oblačenju kmetov v primerjavi z nošo ljudi po mestih, razločkov, ki jih ugotavljamo predvsem v noši starejših in pa delovno oblečenih kmetov.

II

Navedli smo le najbistvenejše okoliščine pri oblikovanju kmečke noše pod vplivom mestne noše. Vplivi kmečkega oblačenja na mestno nošo so veliko bolj skromni, predvsem pa občasnejši in ne zajemajo vseh mestnih prebivalcev. Tako se na eni strani kažejo le v občasni modni muhah, ko se npr. ženske po mestih - po vzoru kmetic pokrivajo z rutami, nosijo coklje, krojijo oblačila iz domačega platna ipd. Na drugi strani pa, pripominjam da pojav prav tako ni množičen, nekateri prebivalci mest ob posameznih priložnostih oblačijo določene oblike starejše kmečke noše, tkim. "narodno nošo". Ker ima narodna noša, približno v zadnjem stoletju, ne samo v kmečki ampak tudi v meščanski oblačilni kulturi določeno funkcijo in pomen, ji posvečamo v nadaljnem besedilu nekaj več besed.

Začetke oblikovanja slovenske narodne noše lahko sledimo nekako v šestdeseta leta 19. stoletja. To je, kot omejeno čas, ko se je začela noša slovenskega kmeta vedno močneje spreminjati in približevati mestni noši. V šestdesetih letih 19. stoletja so zaživele na Slovenskem številne žitalnice. Napredno misleči tržani in meščani so v njih dajali pobude za uveljavitev slovenskega narodnega gibanja, za rast slovenske narodne zavesti. Taborke manifestacije so utrejevale slovensko narodno zavest, bile so kar najvidnejši izraz odpora proti nemškemu, italijanskemu in madžarskemu nacionalističnemu pritisku. In če so se kmetje, ki so se udeležili taborških zborovanj oblekli največkrat na po-

budo organizatorjev, v že opuščeno starejšo nošo, so na eni strani z njo navzven izpričevali svojo narodno zavest in pripadnost. po drugi strani pa so z oblačenjem starejše ali rekonstruirane noše dajali zborovanju slovesnejši, praznji poudarek.

In tako je v zadnjih desetletjih 19. stoletja začela tudi mestna in trška gospoda navzven izpričevati svojo pripadnost slovenskemu narodu s tem, da se je oblačila za razne slovesne politične pa tudi verske priložnosti v nošo slovenskega kmeta, v "narodno nošo". "Pomembno mesto v tem posvajanju kmečke noše so imele tudi takoimenovane "narodne dame, mestne in trške gospe", saj so z narodno nošo kar najideneje izpričevale "pripadnost slovenskemu narodu in naklonjenost." Takšna noša nedvomno ni več noša, ki bi se razvijala v okviru ene in iste, to je kmečke skupnosti, marveč je to noša, ki jo zavoljo navedenih nagibov začenjajo oblačiti ljudje najrazličnejših kmečkih slojev in ravni, ki sicer uravnavajo svoj način oblačenja po sodobnih zahtevah in okusu in si nadenejo narodno nošo kot uniformo, kot preobleko za določene priložnosti.

Z razpadom avstroogarske monarhije je bila ustanovljena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Slovenski narod je bil uradno priznan. Narodno nošo pa še nadalje gojijo in oblačijo ljudje različnih slojev in ravni, oblačijo tudi najvišja družbena elita. In pobude za ohranjanje, za obnavljanje narodne noše prihajajo z mest in trgov.

V času pred drugo vojno se tudi spremeni funkcija narodne noše. V tem času je narodna noša vedno bolj postajala uniforma za razne, največkrat cerkvene slovesnosti in turistične prireditve, ki se jih v velikem številu udeležujejo tudi ljudje u mesta.

Tako so na razne shode, politične in cerkvene, na vsesokolske zlete, na evharistične kongrese, na prireditve z nošami v domačih in tujih mestih, na odkrivanje spomenikov hodili v narodnih nošah na eni strani kmetje, katerim so se pridružili v mesta priseljeni vaščani, na drugi strani pa v enakem ali celo v večjem številu oblačijo starejšo kmečko nošo tudi meščani in tržani. Med mesti se vrstijo skoraj vsa večja mesta in trgi, npr. Ljubljana, Maribor, Kamnik, Domžale, Komenda itn.

Po drugi svetovni vojni, ko nastajajo v mestih in na podeželju raznovrstni plesni in instrumentalni ter vokalni ansamblji, v času povečanih kulturnih stikov in medsebojnih izmenjav ter prikazov "narodne dediščine" doma in na tujem, zlasti pa v zadnjem času pospešenega turizma, ko želimo poleg naravnih lepote in drugih dobrin vedno bolj zahtvenemu turistu dajati najrazličnejše zabavno spektakularno prireditve, nastajajo narodne noše še v večji meri v najrazličnejših krajih Slovenije, po mestih in trgih pa tudi po vaseh.

Prav te narodne noše, ki jih pri posvajanju mimo kurtov oblikujejo tudi meščani, pa največkrat z nekdanjo kmečko nošo nimajo ničesar več skupnega. Spremenjene po funkciji in največkrat tudi po formalni plati so značilna slika današnjega odnosa do starejše ljudske noše in ljudske kulture nasploh, ki

ga največkrat označuje nostalgija za preteklostjo in ob nepravilnem obveščanju javnosti tudi lažno, neosveščeno predstavljanje dela preteklosti slovenske knežke kulture.